

Militaire Spectator.

Maandag, den 24ten December.

De *Militaire Spectator* verschijnt op onbepaalde tijden. Men abonneert zich voor 10 nummers, bij alle Postdirecteuren en Boekhandelaren, door het geheele Koninkrijk à f 2, 25, franco per post. De Jaargang zal de 40 nummers niet te boven gaan. Alle inzendingen geschieden, franco, aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, met het opschrift: *Voor den Militairen Spectator*.

BELANGRIJK BERIGT.

Het in het jaar 1830 bij de uitgevers dezes aangekondigde, en, door de daarop gevolgde gebeurtenissen, opgeschorte krijgs-wetenschappelijke tijdschrift: PALLAS, heeft zich voorloopig met den MILITAIRES SPECTATOR vereenigd. De stoffen voor het eerstgenoemd tijdschrift bestemd, en in gereedheid gebragt, zullen, als nu, ook in het laatstgemeld blad worden opgenomen. De *Militaire Spectator*, in medewerking en stoffe rijker, zal echter geene verhooging van prijs ondergaan, doch eene nieuwe intekening worden daarop open gesteld.

BROESE EN COMP.

Ten gevolge der vereeniging van de beide opgenoemde tijdschriften, worden de officieren en overige heeren welke hunne medewerking aan *Pallas* toegezegd hadden, en wien tot nog toe geene bijzondere uitnodiging was gezonden - bij dezen vriendelijk verzocht, in het belang der verbreiding van krijgs-wetenschappelijke kennis en ter handhaving van onzen nationalen krijgsroem mede te werken. De redactie zal van hare zijde alles aanwenden, om voorschreven doel te bereiken; terwijl zij zich nu reeds beijvert, bouwstoffen te verzamelen, om eenmaal het groote wapen-feit, waarop in deze oogenblikken de aandacht van geheel Europa gevestigd is, tot in de geringste bijzonderheden te beschrijven.

De Redactie.

TACTIEK

DERZELVER THEORIE EN TOEPASSING.

(Vervolg van n°. 24.)

Men heeft, ten alle tijde, de infanterie als het hoofdbestanddeel van een leger beschouwd: een vaste ge-regelde gang, orde en nauwkeurigheid in de bewegin-

gen, heeft altijd dit wapen, hetwelk, zoowel tot krachtigen tegenstand van uit eene vaste stelling, als tot levendigen aanval geschikt is - gekenschetst.

Bij de Grieken was de Phalanx met pieken gewapend; bij de Romeinen, het legioen, met werpspietsen en lansen, hetgeen tot verschillende slagordes met opene of geslotene gelederen aanleiding gaf, terwijl in onze legers het bataillon - uit hoofde der vuren - eene min diepe orde van bataille verlangt, zonder daarom de diepe orde van bataille (de colonnes) uit te sluiten. (1)

In de taktiek van *Ellien*. vindt men de opgave en samenstelling van de beroemde Macedonische Phalanx, door *Philippus* uitgedacht, en welke tien lanspunten aan één Romeinsch zwaard tegenoverstelde.

Deze Phalanx was zamengesteld uit 1,024 decuriën van 16 man elk, één rot vormende: zoodat 1024 man in het front met 16 man diepte, eene geheel van 16,384 man uitmaakte.

Vegetius - van het Romeinsch legioen sprekende - zegt, dat in zijnen tijd, deszelfs eerste gelid gevormd werd uit oude soldaten, die men *principes* noemde; dat men in het tweede gelid, de soldaten stelde, welke met werpspietsen en lansen bewapend waren, en aan

(1) De orde van bataille, in twee en drie gelederen, kwam eerst algemeen in *Frederik II*, tijden in zwang (hoewel *Gustaaf Adolph* door het opstellen zijner slagorde in drie gelederen hem hierin reeds voorgegaan was) grootendeels uit noodzakelijkheid, wegens het verminderen van het aantal troepen des grooten Konings; als ook om de gezwinde vuren te begunstigen. Zie hieromtrent. B. 13. *Observation élémentaire sur la tactique moderne* 80 1771; *Turpin de Crissé, essai sur l'art de la guerre*, en na hem *Guibert essai général de tactique* in 40. 1772, allen voorstanders dier orde, waartegen de vereeiders dier diepe orde echter opkwamen. (Zie hierover noot 7)

welke men; den naam *hastarii* gaf. Verder geeft hij op, dat er tusschen deze beide gelederen eene tusschenruimte van 6 voeten bestond, om daardoor aan de soldaten - door te kunnen voorwaarts gaan en terug treden - de gelegenheid te geven, met grooter kracht hunne spietsen te kunnen werpen; ook was elk soldaat aan zijnen nevenman - voor de vrijere beweging en de gelederen - 3 voeten verwijderd. - Het derde en vierde gelid - het ligte voetvolk vormende - waren zamen gesteld uit de jongste soldaten, het meest geschikt om kleine spietsen (dards) te werpen, met den boog te schieten, en met den slinger te werken. Deze openden gewoonlijk het gevecht, met door de tusschenruimten heen voorwaarts te treden. In het vijfde gelid bevonden zich de werktuigen, voor het werpen van steenen en spietsen. Eindelijk was het zesde gelid zamengesteld uit de *triarii*, of oude beproefde soldaten, door schilden gedekt, en met verschillende aanval- of verdedigingswerktuigen, gewapend. Deze sloten de orde van *bataille* en dienden tot reserve.

Volgens denzelfden schrijver, was een legioen in *cohorten*, in *centuriën* en in *manipulen* of *escouaden* verdeeld; het geheel 6000 man sterk. Het zware voetvolk (*gravis armatura*) op drie gelederen; de veliten of het ligte voetvolk, in het midden eveneens; de *balisten* en *catapulten*, en eindelijk de *legionnaire* kavallerie (niet sterk) op de vleugels.

De invoering der vuurwapenen (2) heeft deze stelsels van zelve veranderd. Deze verandering had echter niet plotseling plaats, daar de invoering der vuurwapenen slechts gedeeltelijk en opklimmende geschiedde. In het begin was het voetvolk, zeer gemengd bewapend, hetzelfde was zamengesteld uit schutters (*arquebusiers*) piekeniers en hellebaardiers, welke men op eene bepaalde diepte stelde. Daarna, verminderde men achtereenvolgens de diepte der gelederen - door de afschaffing (misschien wel ten onregte) der piekeniers - tot op vier, drie en eindelijk tot op twee rotten. (3)

(2) Eene van de twee hoofdtijdvakken, welke zich in de krijgskunst laten waarnemen; het tijdvak van *Frederik den Grooten*, is het tweede. Alle daar tusschen vallende rustpunten der geschiedenis van het krijgswezen, brengen ons slechts wijzigingen, der door genoemde tijdvakken aangevoerde veranderingen en daarge stelde krachten voor den geest. *Spectator*.

(3) De Franschen bleven den langsten tijd aan de diepe slagorde hechten, ofschoon hunne geallieerden, in den dertigjarigen oorlog, *Gustaaf Adolph* (zie noot 1) zijne infanterie op drie ge-

Ik zeg op twee gelederen, want *Napoleon* had in zijne twee laatste veldtogten de infanterie op die wijze in linie gesteld. Voor deze opstelling verklaarden zich ook de maarschalk *St. Cijr* en eenige andere Fransche generaals, omdat het 3de gelid onnut en dikwerf gevaarlijk is. Daar nu, in der daad, de eenigste, in tegenwoordigheid des vijands, gebruikelijke vuren, de gelederen vuren zijn, zoo bestaat er geene reden om een derde te hebben, dat in het gelederen vuur de manschappen van het eerste gelid zoude kunnen wonden, of deze in de pelotons of bataillons vuren - die overigens zelden gebruikt worden (?) - zou noodzaken te knielen.

Voert men daartegen aan, dat de rangorde op drie gelederen sterker is, zoo kan men ook daartegen inbrengen, dat de geweren van het derde gelid, de beide anderen geene meerdere sterkte verleenen. Wanneer derhalve twee gelederen tegen kavallerie te zwak zijn, zal zulks mede het geval met drie gelederen wezen, en men zal zich daartegen in gesloten kolonne of in het dubbele quarré moeten opstellen. Aangaande dit punt, haalt men steeds als een der merkwaardigste voorbeelden van vroegeren tijd aan, den vergeefschen aanval tegen een Zweedsch quarré te *Preurleu*, hetwelk van zijne kavallerie verlaten, eene vlakte doortrok en daarbij met een gelukkig gevolg de herhaalde aanvallen der Pruisische huzaren en dragonders afsloeg. (4)

Iederen stelde. *Puiségur* zegt, dat de geringste - in zijnen tijd - gebruikelijke - diepte, zes rotten bedroeg. Anderen vorderden 16 rotten; *Folard*, 24 rotten, ja *Menil Durand*. (*Projet d'un ordre Français en tactique ou la phalange coupée et doublée, soutenue par le mélange des armes* (1775) wil de diepte op 32 rotten bepaald hebben. De graaf van *Saksen* verminderde het aantal wederom op 8 rotten. Andere voornaame lofredenaars der diepe stelling zijn: *Lo-Loos*, *Mazeroi*, (*cours de tactique, pratique et historique* 1767), *Von Brühl* (*la tactique discutée etc.* 1771); *The target, a military treatise showing the preference of that position to the orb or hollow square* 1756. Deze vonden echter in *Chabot* (*Reflexions critiques sur le système du chevalier Folard* 1756) in *Dupuget*, maar vooral in de latere tijden in *von Hoyer*. (*Die stelling der Neueren, geschichtliche Aphorismen und taktische Paradoxen in Beziehung auf der vorherrschende Princip d. stellung zum gefecht* 1826, gelukkige bestrijders. *Spectator*.

(4) Te vergeefs heeft *Spectator* gezocht het tijdstip, door den schrijver bedoeld, aan zijne lezers te kunnen opgeven. Waarschijnlijk gebeurde dit wapenfeit in den zeventienjarigen oorlog bij eenen strooptogt der Zweden uit *Straalsund*. Er zijn echter andere dergelijke voorbeelden van vroeger tijd aan te halen, o. d. dat van *Schulenburg*. Deze Saksische generaal voerde, in het jaar 1705, het bevel over bijna 9000 man, grootendeels uit infanterie be-

Wilde men overigens - alhoewel verkeerdelijk - van de schijnbare zwakte eener slag-linie, uit twee gelederen bestaande, spreken, zou ik van meening wezen - indien men tot de bepaalde aanneming van een derde gelid besloot - dat het doelmatig ware, hetzelfde met lange pieken te bewapenen. Een geacht schrijver (5) zegt hieromtrent. "Eene massa van dicht geslotene pieken is voor de kaval-lerie ondoordringbaar enz.

Aan elk piekendrager zoude men een pistool in den gordel geven. Men zal ligtelijk de voordeelen inzien, welke men uit eene zoodanige inrigting zoude kunnen trekken. (6) Deze gemengde samenstelling van fuseliers en piekeniers (elk met een piek van 18 à 20 voeten lang, en van een vlaggetje voorzien, bewapend) in het derde gelid, zoude ook aan de gewone dienst der infanterie, geene hindernissen in den weg leggen; daar de wachten, met fuseliers gemengd, konden betrokken worden; wanneer men de eerste, bij voorkeur, gebruikte tot schild-

staande, en trok zich daarmede - in het gezicht van het Zweedsche leger, welke kavallerie toenmaals de beste der wereld was - in een open veld terug. Daartoe deed *Schulenburg* een groot quarré vormen, verdedigd door pieken en schietgeweer, vóór dien tijd had men het voor onmogelijk gehouden, dat infanterie, zonder Spaansche ruiters, tegen kavallerie konde stand houden; welk vooroordeel door *Schulenburg* met der daad wederlegd werd. Of bedoelt welligt de schrijver het quarré der Zweden bij Kalisch (1706)? In later tijd is dit vooroordeel menigvuldiger wederlegd geworden, vooral in de oorlogen der Franschen in Spanje, in Duitschland, de Nederlanden en in Rusland. Zie hieromtrent *den Militairen Spectator* no. 19, blad. 147 en no. 23, blad. 178.

Spectator.

(5) *Montecuculi.*

(6) Van dit denkbeeld - alhoewel verre van nieuw te zijn - zou men bij algemeene volkswapeningen, hetgeen thans bij ons het geval is - voordeel kunnen trekken. Door eene zoodanige samenstelling zou men gedeeltelijk den *landstorm*, met de reserve schutterijen kunnen vereenigen, om daardoor het aantal dier bataillons te kunnen vergrooten. De schrijver bedoelt met dit geopperde denkbeeld niet anders, dan eene grootere verdedigende kracht aan het wapen der infanterie te geven; de organisatie en bewapening der reserve schutterijen hebben toch wel geen ander doel, dan de verdediging van het vaderlandsch grondgebied, en uit dien hoofde zou men van hetzelfde eenig voordeel kunnen trekken. Van eenen anderen kant beschouwd, levert dit denkbeeld meerdere voordeelen op, namelijk besparing der vuurwapenen; terwijl men rekenen moet voor elk man van een leger te velde, ten minste één geweer in reserve te hebben. Volgens berekeningen, op de ondervinding gegrond, heeft men, na een' gewonnen veldslag, waarin 50,000 man infanterie in actie geweest is, 7000 geweren ter verwisseling benoodigd - is de slag verloren, dan heeft men er meer dan een driedubbel van het aantal benoodigd. *Spectator.*

wachten voor het geweer, het vaandel, kruidmagazijn enz. (7)

(7) Omtrent de bewijsgronden vóór het voordeel van de opstelling der infanterie in twee gelederen, kan men den schrijver van oppervlakkigheid - trouwens het doorgaande gebrek der Fransche schrijvers - niet vrij pleiten; meer nog omdat over dit onderwerp zoo veel geschreven is, waaromtrent, behalve de vroeger reeds gemelde werken, verdient genoemd te worden: *Quelques réflexions sur l'infanterie de nos jours et en particulier sur l'infanterie Française et sur l'infanterie Anglaise* te vinden in de *Mélanges* van *Chambray* (1824). Het is misschien hier eene geschikte gelegenheid de bewijsgronden aan te voeren, welke vele schrijvers aanhalen ten voordeele der rangorde op twee gelederen. Deze en vele andere noten, welke *Spectator* ter opheldering dezer verhandeling heeft vermeend te moeten geven, zijn grootendeels ontleend, uit het nog onuitgegeven werk: *Bijdragen tot de krijgswetenschap* door J. C. V. R., waarvan hij in zijn no. 24 gewag gemaakt heeft. Laatstgenoemde zegt hieromtrent beknoptelijk:

» Het vraagstuk, betrekkelijk de opstelling der infanterie in twee of drie gelederen, heeft verschillende denkbeelden daaromtrent ter overweging opgeleverd. De voorstanders der liniën in twee gelederen, leiden hunne redeneringen, ten voordeele dier opstelling, uit de ondervinding af. Velen willen die opstelling aangenomen hebben, omdat *Napoleon* hiertoe was overgegaan: de vraag - of zulks uit overtuiging of wel uit noodzakelijkheid geschiedde, uithoofde van het verminderen zijner troepen, en de steeds aangroeiende sterkte zijner vijanden, om daardoor zijne slagliniën te kunnen uitbreiden - kon hierbij echter met eenigen grond geopperd worden. De schrijvers, welke dit vraagstuk van lager op beschouwd hebben, hebben in de ontwikkeling hunner gronden meer tot de overtuiging gesproken. *Jomini* (een schrijver, wiens oordeel anders de aandacht van elk denkend krijgsmann dubbel waardig is) schrijft in zijn: *Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre et de leurs rapports avec la politique des états*, voor, om de colonnes van aanval, op twee of drie gelederen te stellen, naar gelang zij bestemd zijn, om tegen infanterie of tegen kavallerie te ageren. Hij bepaalt zich dus noch uitsluitend tot de eene noch tot de andere opstelling. Eerstgenoemde schrijver vermeent echter - ook naar het gevoelen van krijgswetenschappers - dat bedoelde schrijver hier niet geheel zijn gevoelen heeft durven uiten, en het zijne aan heerschende vooroordeelen heeft opgeofferd; want, hoedanig men de opstelling der infanterie ook beschouwen wil, hare gewoonlyke, zelfs primitive orde is gedeploijeerd, van deze orde gaan zij tot die van kolonne over: ook zullen de divisiën, waaruit de kolonne van aanval is zamengesteld, op twee of drie gelederen staan, naar mate de gedeploijeerde bataillons op twee of drie gelederen gevormd waren; daar men toch niet in het gezicht van den vijand zich bloot zal geven aan eene onvermijdelijke wanorde, door van de eene samenstelling tot de andere over te gaan."

» Ten voordeele der samenstelling op twee gelederen zou men kunnen zeggen, dat de infanterie dezelfde ruimte met minder menschen op het terrein inneemt, dan op drie gelederen. Het derde gelid zal aldus voor eene reserve kunnen dienen of wat hetzelfde zegt, zal de reserve (indien men er eene heeft) ver-

Van de bewapening der infanterie sprekende, kan ik niet nalaten een woord over de verandering, te zeggen, welke zich algemeen (?) voorbereidt, door de invoering van percussie-in plaats van steensloten aan de geweren. De proeven, in Frankrijk en Duitschland genomen, bewijzen, dat eerstgenoemde geweren - vooral bij regenachtig weder - minder weigeren; dat men ongeveer één vijfde buskruid bespaart; dat de verslijming - door de voortdrijvende kracht van het slagkruid - niet zoo aanmerkelijk is, als men dacht; vooral wanneer dit slagkruid uit kwikzilver toeberaid wordt; terwijl de hoedjes zoodanige inrigting verkrijgen en bevestigd worden, dat men ze gemakkelijk op de aambeeldjes kan plaatsen, - zoodat de aanneming van dit stelsel eene wezenlijke verbetering zal kunnen genoemd worden. Doch in alle gevallen zou deze verbetering in de taktiek geene verandering te weeg brengen; om die reden vervolg ik mijn onderwerp.

Het aantal gelederen voor de infanterie - zoo als boven bepaald is - vastgesteld zijnde, moet men nog ter verdere indeeling en regeling bepalen, de sterkte der pelotons,

sterken; en van de reserve hangt veel af - wat meer zegt: de reserve beslist gewoonlijk de overwinning of dekt eene nederlaag.

« Bij deze samenstelling, zal men minder menschen door het vijandelijk artillerie vuur verliezen. De marsch in bataille en overigens alle andere manoeuvres worden daardoor gemakkelijker uitgevoerd. De marsch uit de flank in naauwe wegen b. v. zijwegen, zal op twee gelederen kunnen geschieden, wanneer zulks met drie gelederen onmogelijk is.

« Het derde gelid is doorgaans werkeloos, doet den vijand geen nadeel, en staat dus meestijds onnut aan het vijandelijke vuur bloot.

« De hoofdreden, welke men ten voordeele van de samenstelling op drie gelederen opgeeft, is, dat de infanterie meerdere diepte hebbende, ook daardoor meerder vastheid heeft, om de aanvallen der kavallerie te kunnen wederstaan. Het bewijs hiertoe zou moeilijk te zoeken zijn, daar de ondervinding geleerd heeft, dat de kavallerie meestal door de vuren terug gedreven wordt, wanneer de infanterie goed is, en de chefs de vuren tot op het beslissend oogenblik in hunne magt houden; en tot deze vuren - waarbij men het eerste gelid niet kan laten knielen - draagt het derde gelid niet bij.

« Overigens, kan men voorbeelden, tot staving van het voordeel der samenstelling op twee gelederen aanhalen: Gedurende den oorlog in Spanje was de Engelsche infanterie altijd op twee gelederen geschaard, en hoe menigen hevigen kavallerie aanval is er door hen destijds niet afgeslagen geworden? Bij Waterloo - eene van de hardnekkigste veldslagen, waarvan de geschiedenis melding maakt - was de Engelsche infanterie op twee gelederen, en de meeste hunner quarrés waren niet dieper gevormd enz. » *Spectator*.

kompagniën, bataillons, regimenten, divisiën en legerkorpsen.

De legers zijn min of meer talrijk, naar gelang der omstandigheden; maar de legerkorpsen (*corps d'armée*) bestaan gewoonlijk - onafhankelijk van de kavallerie, artillerie of ligte troepen - uit twee of drie divisiën infanterie. Elke divisie infanterie is uit twee brigaden en elke brigade uit twee regimenten van 4 of 6 bataillons zamengesteld.

De wijze van samenstelling van een regiment is van veel gewigt, dewijl in zeker opzigt, het houden van het onderwijs, de administratie en krijgstuclit hiervan afhankelijk is. De samenstelling van een regiment uit drie bataillons, schijnt aan vele gegevene en daaruit voortvloeiende vereischen te voldoen. Het bataillon, bestaat gewoonlijk uit 8 kompagniën, waarvan eene of twee uitgezochte of keurkompagniën zijn. éne keurgrenadier- of flank-kompagnie zoude voldoende wezen; want, neemt men eene tweede keur- (*voltigeur*) kompagnie uit het bataillon, dan worden de fuselier-kompagniën te zeer ontbloot van bekwame, oppassende en geoeffende manschappen, welke zij niet ontberen kunnen. Voert men oorlog, dan kan men de fuseliers even goed voor tirailleurs gebruiken, daar elk infanterist, daarin moet geoeffend wezen; hetwelk te regt in het besluit van den 4den Mei 1831 wordt voorgeschreven. Hoe men het daarmede ook nemen wil, elk peloton - zal met betrekking tot deszelfs handelbaarheid - eene sterkte van 24 rotten moeten hebben; hetwelk voor de kompagniën 80; voor bataillons 640 en voor de regimenten 1930, of de officieren daaronder begrepen 2000 man geeft. (8)

Deze samenstelling vastgesteld zijnde, zal ik - zonder mij bij de eerste elementen der taktiek, welke men in alle reglementen vindt, op te houden: mij alleen bepalen tot de voornaamste manoeuvres, om daarna de verschillende wapenen in hun taktieksch verband te beschouwen.

(8) Deze beschouwing zal aanleiding tot afzonderlijke bespiegelingen opleveren, vooral met betrekking tot de toekomstige samenstelling onzer infanterie, waartoe bereids de bouwstoffen in gereedheid zijn.

Spectator.

BEKNOPT

OVERZICHT VAN DE XII AFDEELING VAN HET FRANSCH REGLEMENT VOOR DE VELDDIENST. (1)

Van de Marschen.

(Art. 120 tot 133). Het doel, dat men beoogt, en de gesteldheid van het terrein, bepalen de regeling van den marsch, het aantal der kolonnes en hare zamenstelling. Men vormt ze zoo veel mogelijk vooraf - doch met dien verstande, dat ze niet te zwak worden; met elkander in verbinding blijven; zich wederzijds kunnen ondersteunen en zoodanig, dat zij zich gemakkelijk kunnen vereenigen; weshalve ook de kommandant van elke kolonne bekend moet zijn met de zamenstelling, sterkte en rigting der overige kolonnes.

De voor- en achterhoeden bestaan gewoonlijk uit ligte troepen. Hare zamenstelling en sterkte, zijn afhankelijk van het terrein, en van de omstandigheden, waarin de vijand verkeert. Haar eenigste doel is, om de bewegingen harer korpsen te dekken en den vijand op te houden; ten einde den kommanderende generaal gelegenheid en tijd te geven, zijne onderhebbende troepen stelling te doen nemen.

Niet altijd is de voorhoede aan het hoofd of de spits der troepen, en wordt somtijds - b. v. bij eenen flanken marsch - gebezigd, om eene overeenkomstige stelling, ter dekking van de beweging, welke men uitvoeren wil - te bemagtigen. Des noodig worden aan de voorhoede eenige sappeur kompagnien toegevoegd.

Kavallerie en infanterie zullen dan eerst te zamen marcheren, wanneer de nabijheid des vijands zulks noodzakelijk maakt. De kavallerie zal, wanneer zij van den vijand verwijderd is, regiments of zoo mogelijk, zelfs eskadronsgewijze met groote afstanden marcheren, om de gelijkvormigheid der gangen te bevorderen, en om, naar gelang van het terrein en de omstandigheden, te kunnen draven of stappen. Zoo dikwerf, zulk eene marschwijze mogelijk is, zal de kavallerie zich niet beijveren, om te vroeg de nachtkwartieren te verlaten, ten einde de paarden zoo veel mogelijk rust te geven, en aan het hoefbeslag enz. meer zorg te kunnen aanwenden.

De verzamelplaatsen mogen op geene hoofd- en andere wegen of zulke punten gekozen worden, waar de troepen den voorbijgang zouden kunnen beletten of hinderen. Bij eene divisie gaat een officier van den algemeenen staf vroegtijdig op de verzamelplaatsen, om de korpsen te ontvangen, en te regelen. Enkele brigaden of regimenten zenden insgelijks en met hetzelfde doel eenen officier. De infanterie en kavallerie stellen zich van zelfs - wanneer het niet anders bevolen wordt, volgens hare rangorde in geslotene kolonne op. Wanneer de artillerie en bagagie-trein, op de straatwegen blijven, dan moeten zij zich slechts aan eene zijde derzelven, achter elkander, (met een voertuig) in kolonne stellen, op dat de andere zijde vrij blijve.

Het tijdpunt van den afmarsch der troepen van verschillende korpsen, wordt door den hoogsten in rang of bij gelijken rang,

(1) Op verzoek van eenige geabonneerden geplaatst.

door den oudsten officier in dienstjaren bepaald. Het tijdstip, voor den afmarsch bepaald mag niet verschoven worden; zoodat, wanneer de, eene afdeeling kommanderende, officier op dat tijdstip zich niet bij zijne troepen bevindt, als dan de onmiddellijk in rang op hem volgende officier de troepen zal doen afmarcheren.

Indien de omstandigheden en de zamenstelling der troepen zulks toelaten, zal elke kolonne door eene afdeeling sappeurs worden vooraf gegaan, om de voorkomende marsch-hindernissen uit den weg te ruimen; hierin kan men hen door landlieden en infanteristen doen helpen. Deze afdeelingen worden in tweeën gesplitst, waarvan de eene helft bij de naastbij gelegene hindernis blijft; terwijl de tweede voorwaarts marcheert, tot dat zij op eene tweede hindernis stoot en zoo vervolgens. Deze werkzaamheden worden door de officieren der genie of van den algemeenen staf bestuurd.

Op kruiswegen moet een officier van den algemeenen staf terug blijven, om de achter geblevene troepen, enkele soldaten, en voertuigen den door de troepen ingeslagen weg aan te wijzen, of wel worden daartoe aan die wegen afgesproken en bekend gemaakte teekens opgericht.

Bij nachtmarschen, op moeilijke en gevaarlijke wegen, worden dezelve door fouriers en korporaals als ware het afgebakend, die van bataillon tot bataillon worden afgelost.

Het wordt aan de soldaten gestreng verboden hunne geweren af te vuren, halt of marsch te roepen en zich bij drinkbakken of putten op te houden. Om die redenen zullen de drinkfleschen (*bidons*) vóór den afmarsch zoo mogelijk met een mengsel van water en wijn of azijn gevuld worden.

Het doortrekken van dorpen zal vermeden worden; kan zulks echter niet geschieden, dan zullen de officieren en onderofficieren gestreng waken, dat de soldaten niet uit hun gelid treden.

Behalve de achterhoede, zal men in geval van noodzakelijkheid, van het laatste regiment der kolonne, eenige manschappen detacheren, welke belast zullen worden om de holle wegen, buitenplaatsen, dorpen, te doorzoeken, achterblijvers in arrest te nemen, en marodeurs, die op de daad betrapt worden, aan de gendarmerie over te geven. Deze detachementen worden door officieren of onderofficieren gekommandeerd.

Wanneer er, gedurende den marsch, paarden moeten worden beslagen, dan moet zulks, zoo veel mogelijk in een en dezelfde smederij geschieden, en wel onder het toezigt van onderofficieren.

Bij duistere nachten, moet men een tamboer achter elk bataillon en een trompetter achter elk eskadron doen marcheren. om rappel-signalen te geven. De generaals en staf-officieren moeten dikwerf staan blijven, om de troepen voorbij zich te laten trekken; ten einde den marsch der kolonne te bewaken, of zenden tot dat zelfde einde, ordonnans-officieren terug, om rapporten in te winnen.

Wanneer eene diepe kolonne, eene engte moet doorgaan, dan wordt de kolonne bataillons-gewijze afgebroken, de engte wordt zoo gezwind mogelijk door ieder bataillon of afdeeling

doortrokken, om zich daarna wederom in massa te formeren, daarna zet de kolonne vroegtijdig genoeg haren marsch voort, om de laatste afdeelingen in haren doortogt niet te hinderen. Bij de kavallerie worden - na den doortogt van de engte - vóór dat zij zich aan de kolonne aansluiten, vooraf de eskadrons geformeerd en hare vroegere marsch-regeling vervolgd.

Wanneer men bij den overgang van eene brug of den doortogt van eene engte, voor wanorde te vreezen heeft, dan stelt de kommanderende generaal eenen officier van den algemeenen staf, met ééne of meerdere kompagniën, bij dezelve op, om de orde te blijven handhaven. Deze kompagniën worden brigades-gewijze afgelost.

Het *halt* houden en rusten vindt zoo dikwerf plaats, als het doel van den marsch, of deszelfs grootte zulks gedooft. Zoo veel mogelijk zal men hiertoe de oogenblikken *na* het doortrekken van engten benuttigen.

Alleen voor den opperbevelvoerder worden er, gedurende den marsch en de halten, eerbewijzingen gedaan.

De zieken marcheren (zoo hun toestand zulks toelaat) bij de wagens; de handpaarden der officieren en die der afgezeten ruiters, volgen de regimenten.

Het voerwezen staat onder het bevel van den wagenmeester, en gaat niet met de kolonne, hiervan zijn uitgezonderd de wagens van den opperbevelhebber endie van zieke generaals. Wanneer er artillerie voertuigen en ziekenwagens in de kolonne marcheren, dan wordt hunne plaatsing vooraf aangewezen.

Wanneer twee divisien elkander op weg ontmoeten, hetzij dat zij zich moeten kruisen, of in dezelfde rigting moeten marcheren, dan zullen zij elkander regts voorbij gaan - wanneer namelijk de weg breed genoeg is; heeft echter zulks geene plaats, dan wordt de voorrang door de plaatsing in slagorde aangewezen; tenzij hooger bevel hierin eene verandering mogt gemaakt hebben. Deze bepaling vindt ook hare toepassing op enkele brigades of regimenten.

Geen op marsch zijnde troep mag door eenen andere doorbroken of afgesneden worden. Wanneer twee kolonnes zich op den weg kruisen, dan moet degene, die het laatste komt, wachten. In het algemeen moeten - in zulke gevallen - de kommanderende officieren ten alle tijde ernstig overwegen, of het welzijn der dienst het niet of al medebrengt, dat zij hunnen voorrang aan dat welzijn opofferen.

ALBUM

VOOR

LEVENS-SCHETSEN EN TAFERELEN UIT DE KRIJGS-
GESCHIEDENIS EN UIT HET KRIJGSMANSLEVEN.

II.

JAN VAN DEN KORNPOT,

ALS KRIJGSHELD EN ALS UITVINDER BESCHOUWD.

(Vervolg van N°. 25.)

Hiertoe behoort:

1. Het door de staten beraamde *ontzet* der vesting Steen-

wijk, door JOAN NORRITS, wien de staten, op eene wedde van 1,200 ponden 's maands tot bevelhebber verkozen. *Rennenbergs* leger bestond uit 6,000 voetgangers en 1,200 ruiters, met vele belegeringsstukken, terwijl de overste NORRITS (een Engelschman) niet meer dan 1,800 voetgangers en eenige ruiters had. Doch NORRITS paarde moed met beleid; en ofschoon Steenwijk, als vesting beschouwd, naar sommiger oordeel, te weinig betekende, om veel geld en troepen aan het behoud der stad te wagen, zoo begrepen toch de staten, dat Steenwijk de sleutel van Vriesland en van Drenthe was, en zonden, door 't beleid van NORRITS, geld, buskruid en mondvoorraad naar de stad.

2. Het sneuvelen van den kapitein PLAAT bij eenen uitval, waardoor de staten en KORNPOT gelegenheid vonden, om de trouw en volharding van den luitenant BEERENBROEK door het verleenen van eene kompagnie te beloonen.

3. Het *beschietsen* van Steenwijk met *gloeijende kogels* (3) eene uitvinding, die men naauwelijks vijf jaren te voren bij het beleg van Dantzic onder het beleid van STEPHAN BATTORI, Koning van Polen, voor de eerste maal gebezigd had. Maar hier had men ook het zonderlinge schouwspel, dat de belegeraar LALANG, graaf van *Rennenberg*, die de stad zoo naauw had ingesloten, in zijn eigen leger weér door NORRITS werd belegerd. (4)

4. *De driemaal herhaalde opeisching der stad* door den graaf van RENNENBERG, die telkens met mannen moed, en eene onverzettelijke volharding werd afgewezen. Doch het merkwaardigste, wat wij ter eere van JAN VAN DEN KORNPOT hier moeten aantekenen, betreft de *belangrijke uitvindingen*, door hem zelven gedurende het beleg van Steenwijk gedaan: en het is in dit opzigt, dat wij - na KORNPOT *als krijgsheld* bewonderd te hebben - hem nu ook *als uitvinder* zullen beschouwen, om aan zijnen *vindinggeest* tevens, en aan zijne *verdiensten ten aanzien der krijgskunst* regt te doen.

5. *De uitvinding der eerste* (TELEGRAPHISCHE BERIGTEN, 1581) heeft men reeds door zoo vele voorbeelden gezien, dat andere volken den Nederlanderen hunne uitvindingen en ontdekkingen, meestal zonder eenig regt, betwisten, dan moet men ten opzigte der telegraphische berigten de verwaande vermetelheid der Franschen dubbel laken, daar de uitvinder, een Nederlander zijnde, reeds twee eeuwen te voren zijne schrandere vinding bedacht had. Niet de Franschen alléén in hunne geschiedrollen, hunne veelvuldige akademische mémoires, en hunne oppervlakkig geschrevene dictionnaires d'invention, noemen den Franschman CHAPPE, van La Flèche, den uitvinder der eerste telegraphen; (NB. in 't jaar 1781) maar ook de Duitschers, de Engelschen

(3) *Wagenaar* deel VII, *Eor* X boek e. a. *Euseb*, *Geschiede der Erfindingen*, *Hoyer* enz.

(4) Tot dezelfde tijden behooren ook de *eerste lufts- en leerblazen*, om over rivieren te zetten (1568), de *eerste verhakkingen* in de steden Mons en Brussel in de straten (1572), de *eerste schancken* (1572), de eerste Petarden (1579), de *eerste bruggen schansen* (1579), en de *branders of mijnschepen* van Gianibelli te Antwerpen, (1585).

en de Italianen, kennen aan de Franschen deze uitvinding toe, terwijl zij niet weten of niet willen weten, dat reeds in 't jaar 1581, en dus twee eeuwen vroeger, de Nederlander JAN VAN DEN KORPUT deze vinding bedacht had. Want niet zoodra was de graaf van RENNENBERG zelf in 't leger vóór Steenwijk verschenen, om op last van den hertog van Parma het beleg der stad voort te zetten, of VAN DEN KORPUT zond den staten *zijne geheime cijferen*, ten einde met den tot het ontzet toesneller bevelhebber NORRITS eene geheime verstandhouding - *over het leger van RENNENBERG heen* - te kunnen onderhouden. Deze wel zichtbare, maar geheimzinnige middelen tot verstandhouding waren de *eerste telegraphische berigten* der nieuwe geschiedenis, en bestonden uit *teekenen*, die hij

- a. *bij nacht* door middel van lantaarnen en vuurpannen gaf, aan welke hij horizontale, perpendiculaire en schuinsche rigtingen, wist te geven, terwijl hij zich daartoe
b. *bij dag* van breede gekleurde doeken, in ramen gezet, bediende.

Onze onvermoeide geschied-onderzoeker JACOBUS SCHELTEMA, heeft in zijn Mengelwerk, dat overal het kenmerk van ijver, geleerde nasporingen en vaderlandsliefde draagt, ook dit onderwerp nader getoetst, en door verscheidene aanhalingen deze vinding nader gestaafd. (5) RENICO FRESINGA (van Franeker) zegt in zijne memorie van gedenkwaardige dingen van de jaren 1576 tot 1581.

«KORPUT zond in zijnen brief (aan de algemeene staten) ook »mede zijne (geheime) cijferen, ende ook de maniere, *om van verre malkanderen aan te spreken* bij nachte met lanternen of «te vier (vuur) pannen, ende bij dage met breede doeken, in «ramen gezet.» (6) Doch beiden FRESINGA en SCHELTEMA, bezigen het woord *uitvinding* niet, daar FRESINGA het eene *maniere* noemt, om zich van verre aan te spreken, terwijl SCHELTEMA dit onderwerp, onder den titel: «*de telegraaf niet onbekend in de Nederlanden*» behandelt. Deze bescheiden wijze, om van nieuwe uitvindingen te spreken, mag wel menigmaal den welverdienden roem der Nederlanders benadeeld hebben; terwijl de Franschman met veel ophof van nieuwe uitvindingen spreekt, waar hij slechts verbeterd of volmaakt. Doch men kan het met zoo veel te meer regt eene Nederlandsche uitvinding noemen, daar twee eeuwen lang geen volk in Europa op dezelve aanspraak heeft gemaakt. Wilde dus KORPUT aan NORRITS door een geheim teken te kennen geven, dat hij 's nachts ten 3 uren eenen uitval op het leger van RENNENBERG zou doen, ten einde hem te gelijk van achteren aan te vallen, dan bediende hij zich van drie lichtende punten in eene rechte (horizontale) lijn: ten 6 uren door 3 lichtende punten in eene perpendiculaire lijn, en ten 9 uren in eene schuinsche lijn, daar deze middelen ter

(5) Mr. *Jaobus Scheltema*, 'geschied- en letterkundig mengelwerk, 1ste stuk, Amsterdam 1817.

(6) *Dumbar*, Analecta tom. III. Met regt kan men dus zeggen, dat ook KORPUT reeds zijne nuttige uitvinding ten nutte van het gouvernement in praktijk gebracht heeft.

correspondentie, meer dan eens herhaald, ook den vijand duidelijk konden worden. Doch dezelfde FRESINGA zegt: «hetwelk, «zoo ons dacht, een zeer goed en fijn ding zoude geweest zijn, «maar het en werd, *niet gebruikt en onderhouden*, 't zij, dat «de bondgenooten het niet verstonden, ofte daarin verzuimelijk «waren.» Wil men dus na al het voorgedragene aan den Franschman CHAPPE, in 't jaar 1781 - dus twee eeuwen later - eenige verdiensten toekennen, dan kan men, gelijk bij de meeste uitvindingen, zeggen, dat deze eerste telegraphische berigten zeer onvolmaakt waren, en dat de telegraphen, zoo als wij ze tegenwoordig kennen en gebruiken, door CHAPPE van La Flèche bedacht zijn, daar het Grieksche woord (telegraaf - verreschrift, verberigt) aan den dapperen KORPUT onbekend was. Wij voegen hier alleen nog bij, dat de heer SCHELTEMA in zijn Mengelwerk verhaalt, dat de koopman NIKOLAAS KALF, op het huis Polanen bij halfwege Haarlem, eenen eigenaardigen telegraaf in werking had gebracht, ten einde met zijne meesterknechts op een molen in het Westzaner veld te corresponderen, door middel van manden, ballen met hoepels, en eindelijk van geheele alphabeten op balken. (Volgens de berigten van ROGGE) van welk nut de telegraaf in den oorlog zijn kan, bewijst de ondervinding in onze dagen overtuigend genoeg.

6. *De uitvinding der LICHTKOGELS of LOODEN KOGELS.* (testæ et globi.)

Nog gewigtiger werd, voor de verdediging van Steenwijk, eene nieuwe vinding van den schrander en kundigen KORPUT. Want intusschen had de dappere NORRITS den verrader RENNENBERG nog naauwer ingesloten, te meer, daar de trouwlooze RENNENBERG, door verstandhouding binnen de stad, dezelve weldra in zijne handen waande te zien. Onder de leden der regering waren er, zoo wel als onder de kapiteins, te veel weifelenden, zwakken en Spaanschgezinden, die de overgave wilden doorzetten; maar zij hadden de rekening buiten den waard gemaakt. VAN DEN KORPUT paarde de dapperheid en het beleid van VAN DER DOES met de onverschrokken vastheid en vaderlandsliefde van eenen VAN DER VERF: hij bemoedigde niet slechts de zijnen door zijn eigen voorbeeld en betugelde de oproerige gemoederen der burgerij door standvastigheid van geest en door krachtige taal, maar hij vond ook een zeer schrander middel uit, om met NORRITS gemeenzame maatregelen te nemen, en elkanderen hunne wederzijdsche oogmerken mede te deelen. Daar hij zag, dat de stad van alle kanten door den vijand zeer naauw ingesloten was, vond hij *looden kogels* uit, van twee ponden gewigts, hebbende aan elke zijde een gat, ten einde in het eene eenen brief, en in 't andere zeker vuurwerk of brandbare stoffen te stoppen, op dat zij - dus over en weér geschoten - door vlam en rook kenbaar mogten worden, ten einde de brieven er uit te halen, en dus de wederzijdsche bedoelingen te bereiken. Uit deze looden kogels, die men daarom ook *licht kogels* noemde, trok men zeer veel uut, om dus gezamenlijk tot behoud der stad mede te werken; en de vijand was niet in staat, om deze *correspondentie over zijn eigen leger heen* te beletten.

7. Eindelijk roemen wij nog te regt den dapperen KORPUT als eenen zeer bekwamen ingenieur, die Steenwijk van borstweringen, kaden en *bedekte* (of beter gezegd, *gedekte*) *wegen* voorzien had - eene uitvinding, reeds door den Italiaan Tartaglia van Brescia bedacht (1554), maar die nog gewigtiger in de toe-

passing is geworden, toen de groote krijgsheld MAURITS, de stichter der schans van *Knodsensburg* bij 't beleg van Bommel, (in het jaar 1599) den *dubbelen bedekten weg* uitvond. Ook liet KORNPOT verscheidene nieuwe schansen bouwen, waarvan de eene de *Korput schans* genoemd werd.

Toen de belegeraar RENNEBERG zag, dat al zijne pogingen, aanvallen en bedreigingen, even min als de gloeiende kogels, den dapperen KORNPOT konden doen zwichten, beproefde hij nog voor het laatst dezelfde listen en lagen, die weleer de sluwe HANNIBAL tegen zijnen gevaarlijksten vijand, den dictator FABIVS, (de *sammelaar* genoemd) gebruikt had. Hij besloot namelijk tegen den eenigen held, dien hij in de vesting vreesde, wantrouwen te verwekken, en zond te dien einde eenen brief aan KORNPOT, waarin hij hem voor de laatste maal opeischte, maar tevens een gedrukt Waalsch boekje bijvoegde, onder den titel: «Afgeworpen brieven van den Prins van Oranje —» van eenen zoo lasterlijken inhoud, en met bijgevoegde even eerroovende aantekeningen, dat KORNPOT het niet waagde, om brief en inhoud aan anderen te laten zien. Maar gelijk HANNIBAL door het verwoesten van alle landgoederen rondom Rome, (het landgoed van FABIVS alléén uitgezonderd!) den edelen FABIVS in verdenking bragt, zoo stookte ook hier RENNEBERG maar al te veel kwaad, daar men binnen de vesting de achterhoudende voorzigtigheid van KORNPOT met den onteerende naam van *verstandhouding* bestempelde. Het doel was bij de strekking der gemoederen, vooral bij de burgers, ligt te bereiken. Men begon te morren, de hoofden zaam te steken, en sommigen der aanzienlijksten stookten zoo lang, tot dat er eindelijk een algemeene oloop met oproerkreten ontstond, die door de onverschrokkenheid en onwrikbare volharding van KORNPOT alléén (die manmoedig dreigde, eenige voorbeelden van strenge bestraffing der verraders te geven) en door den moed en trouw zijner soldaten gestuit werd.

Het wel beradene en stellige antwoord van KORNPOT, dat hij den staten en den prins getrouw zou blijven tot den dood toe, en de verachtelijke toon, met welken hij over de schandelijke lastertaal tegen WILLEM DEN EERSTEN sprak, hadden de volkomenste uitwerking; te meer, daar de uitvallen vernieuwd, en telkens door NORRITS krachtig ondersteund werden. Nu was het geduld van RENNEBERG ten einde, en den spijt in zijn hart verkroppende, trok hij - onder begunstiging van den nacht, - met het geheele leger, in stilte en vrij goede orde af.

Dus had de onversaagde, alle rampen des noodlots door vastheid van karakter en voorbeeldeloozen moed trotserende KORNPOT den onsterfelijken roem verworven, de vesting Steenwijk te redden, en tevens de onliggende gewesten van vijanden te zuiveren. Alles stroomde, zoo uit de stad, als uit het leger van NORRITS, naar het verlatene leger van RENNEBERG, en men vondt den weg nog bezaaid met lijken. Alle krijgs- en mondvoorraad werd naar de stad gesleept, en de burgers van Steenwijk werden door de staten, behalve de vergoeding der gemaakte onkosten, van alle generaliteits lasten vrij gehouden. Ofschoon kort daarop eene besmettelijke ziekte een groot getal der Steenwijk-sche burgers en der dappere verdedigers in het graf sleepte, ontkwam toch de dappere KORNPOT het nieuwe gevaar, dat zijn leven bedreigde, en bewees zijn vaderland met raad en daad, als held en ingenieur, en door zijnen schranderen vindinggeest, nog vele diensten; en vooral geeft ons WINSEMUS, de historio-graaph van Vriesland, in zijne werken (7) daarvan roemvolle bewijzen. Zijne betrekkingen met den graaf WILLEM LODEWYK

(7) In zijne chronique of historische geschiedenissen van Vriesland, en in het werk: *Rerum sub Philippo II, per Frisiam gestarum ab anno 1555 ad annum 1581. Libri VII.*

van Vriesland en KORNPOTS brieven aan dezen krijgsheld (toen hij uit Billingwolderzijl met hem correspondeerde) zijn voor beiden vereerend; en het geheele leven van KORNPOT strekt ten bewijze, dat men - *zelfs in mindere rangen* - niet slechts groote daden kan verrigten, maar ook door uitstekende diensten, aan het vaderland bewezen, zijnen naam onsterfelijk maken, en tot een roemrijk voorbeeld voor anderen verstreken kan.

C. F. HAUG.

Aanmerking. Men beschouwe bovenstaande korte levensschets van VAN DEN KORNPOT als eene *fragmentarische bijdrage* tot hetgeen *Spectator* bedoelt in het artikel over de *verdiensten der Nederlanders in de krijgskunst* (zie n°. 21). Dezelve is tevens eene kleine proeve, hoe dikwerf de vreemdeling ten onrechte prijkt met uitvindingen, die men aan Nederlandsche vernuft verschuldigd is. De uitvinding der telegraphen behoort ons toe, hoewel men in de werken over dit onderwerp, en door vreemdelingen geschreven, hiervan geene melding vindt. De voornaamste werken, over dit onderwerp geschreven, zijn:

ABEL BÜRJA. *Abhandlung von der telegraphie oder Fernschreibe kunst*, 8°. 1794.

Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte 30ter band (bevattende de narigten van CHAPPE).

BÖCKMAN, *versuch über die Telegraphie und Telegraphen, nebst der Beschreibung und Vereinfachung der Französischen Telegraphen*. 1795.

Aechte und genaue Darstellung der neu erfundenen Französischen Fernschreibe-Machinez 8°. 1795.

Description d'un télégraphe très simple et à la portée de tout le monde in 8°. 1800.

BERGSTRÄSSER. *Verschiedene schriften über die signalkunst und Fernschreiberei*.

LEHMAN. *Wider die Zeichensprache Bergsträssers und die Geschwindpost LIQUETS* 1795.

Versuch einer sehr einfachen und algemeinen auflösung des berühmten Problems einer Korrespondenz in ab- und un-absehbare weiten, in 8°. 1798.

MEEST ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

In N°. 24.

Bladz. 191, regel 16, staat; *gelicht* tot zulk een doel-lees-geschied tot zulk een doel. Regel 20, staat; *aan mannen-lees - ook mannen*. Bladz. 192, regel 8, in de 2de kolom, staat: *Poplee - lees Popke*.

In N°. 25.

Bladz. 194, tweede kolom, regel 11 en 12 staat: en dikwerf de overwinning *geteekend* wordt-lees- en dikwerf de overwinning *verzekerd* wordt. Regel 36 en 37 staat: wanneer de orde in hunne kolonne *gesteld* is - lees - wanneer de orde in hunne kolonne *hersteld* is.

Bladz. 195, eerste kolom, regel 2, staat: ingeval van noodzakelijkheid *hem - lees - ingeval van noodzakelijkheid hen*. Regel 11, staat: den zijnen *mogen rang - lees - den, zijnen rang*. Tweede kolom, regel 13, staat: de nieuwste wijze van *krijgs namen - lees - de nieuwste wijze van krijgs voeren*.

Bladz. 196, regel 17, (tweede kolom), staat: geschiedt *naar den oorlog - lees - geschiedt voor den oorlog*.

Bladz. 198, eerste kolom, regel 24, staat: *van Kornput - lees - van den Kornput* - insgelijks in de tweede kolom in regel 11. Op regel 16 dier kolom, staat: *Grot - lees Grol*.

Bladz. 200, tweede kolom, regel 7, staat: en *Fleurus slag - lees - en Fleurus lag*.